

MOLIERE'İN AMPHITRYON OYUNUNU GÜNÜMÜZDE “KADIN OLMAK” PERSPEKTİFİNDEN REPERTUVARA ALMAK

Türel EZİCİ*

Başvuru Tarihi: 23.05.2016; Kabul Tarihi: 14.07.2016

ÖZ

Bu makale erkek egemen dünya düzeninde “kadın varoluşu” nun algılanışını Molière’in Amphitryon oyununda tarihsel ve dramaturjik bağlamıyla değerlendirmeyi; günümüzde, tiyatrodaki oyun seçimi sürecine farklı, düşünsel bir perspektif getirmeyi amaçlamaktadır. Bu yönüyle inceleme, Amphitryon oyunu üzerinden Molière gibi dünyaca ünlü kült bir yazarın, bütün oyunlarının her çağda, her toplumsal ve kültürel yapıda sorgulanmaksızın sahnelenmesindeki çelişkiler ve repertuar politikasında gözetilmesi gereken sosyal ve moral yaklaşım üzerine bir birlikte düşünme denemesidir.

Anahtar Kelimeler: Molière, Amphitryon, cinsiyetçilik, kadın varoluşu, repertuar, sosyal ve moral yaklaşım.

THE INCLUSION OF MOLIERE’S AMPHITRYON IN REPERTOIRE FROM THE PERSPECTIVE OF “BEING A WOMAN” TODAY

ABSTRACT

This article aims at evaluating the perception of “female existence” in a male-dominated world order by making reference to its historical and dramaturgical context through Molière’s Amphitryon; and bringing a distinct intellectual perspective to the play selection process in the theatre. From this aspect the article is an essay of collective thinking about the inconsistencies of staging without questioning of all plays of a world-famous cult author like Molière in all ages, all social and cultural structures and about social and moral approaches to the repertoire policy that are required to be followed.

Key Words: Molière, Amphitryon, sexism, female existence, repertoire, social and moral approach.

---

* Doç.Dr., H. Ü. Ankara Devlet Konservatuarı Tiyatro Anasanat Dalı
e-mail: turel54@hotmail.com

GİRİŞ

20.Yüzyılın son çeyreğinde ve günümüzde, sosyal ve etnik kimlikler, cinsiyetler, diller, kültürler, inançlar üzerinden ‘ayrımcılık’, ‘dayatmacılık’, ‘ötekileştirme’ kavramlarının tartışılması, modern sonrası durumun karmaşık sosyal gerçekliğinin tanınmasında, sorunların çözümünde insanlığa geniş bir düşünce ufku sunmaktadır. Bu kategorik değerlendirmelerde kadın ve erkek cinslerinin sosyal yaşamdaki rollerinin, hiyerarşi, karşılıklılık ve eşitlik ölçüleriyle yeniden değerlendirilmesi, modern sonrası durumun en temel konularından biri olarak öne çıkmaktadır. Buna karşın araştırmacılar kadına yönelik cinsiyetçiliği “her yerde meşrulaştırılmış mit” (Pratto, Sidanius, Stallworth, Malle, 1994, s.742) ifadesiyle tanımlamakta, tarihsel ve kültürel bir olgu olduğuna dikkat çekmektedir. Kadın ve erkek arasında kadın aleyhine ayrımcılığın, biyolojik bir ‘norm’a, erkeğin ‘fizik güç’üne ve bu gücün sosyal ifadesine dayandığı; erkeğin, hiyerarşik örgütlenmelerle sistemleşmiş askeri, politik, kültürel, sosyal ve dinsel alandaki varoluşunun tarihsel bir ön kabulün sonucu olduğu vurgulanmaktadır. Sakallı-Uğurlu’ya göre;

“Kadın ile erkek cinsiyetleri arasındaki biyolojik ve sosyal rol farklılıklarının ortaya konup bu farklılıkların abartılması; erkeklik ile güç, yüksek statü ve üstünlüğün birleştirilmesi sonucunda kadınların politik, ekonomik ve sosyal güç açısından daha zayıf konuma itilmesine ve ayrımcılığa uğramasına cinsiyetçilik denilmektedir.”

(Sakallı-Uğurlu, 2003, s.2)

Kurumsal alanlar kendi dinamikleri içinde erkek kimliğini, aynı zamanda katı kurallarıyla rekabete dayalı, yarışmacı sistemin hem kurucusu hem uygulayıcısı olarak psikolojik, bilişsel ve fizik gücü oranında öne çıkarır. Aynı zamanda kendi ideolojisini kurar. O halde çeşitli arenalarda erkekler dünyasında çok fazla dile getirilen ‘demokrasi, eşitlik’ sözcüklerinin, çağdaş dünyada -özellikle ülkemizde- “öncelikle” kadınlar adına bir talebi ifade etmediğini düşünmek pek de yanlış olmaz.

İnsanlık tarihinde geriye dönülüp bakıldığında topluluğun ön kabuller alanında önemli yeri olan mitler bütün insanlığın arketipsel kültür miraslarıdır. En belirgin özellikleri kurumsal yapıları, sosyal durumları, insanlar, toplumlar arası ilişki biçimlerini, kadın-

erkek ilişkilerinin niteliğini sosyal ve moral bağlarıyla ortaya koymalarıdır. Yunan mitolojisindeki *Alkmene* miti bunlardan sadece biridir. Mit kadının evlilik kurumu ve sosyal yaşam içindeki kimliğinin erkek dünyası tarafından algılanışını ortaya koyar. Kadın güzelliği ona bahşedilmiş bir güç olarak sunulurken, güzel kadın erkeğin fizik gücü ve erkekler aleminde güçler hiyerarşisindeki üstünlüğünün nesnesi haline gelir. Ortaya çıkan karmaşaya çözümü yine en güçlü olan erkek getirir. Alkmene mitini işleyen Molière'in *Amphitryon* adlı oyununda oyun kişilerinin içinde yer aldığı çevre, 17.Yüzyıl Fransa'sında saray çevresinin bir eğretilmesidir. Kadın, tıpkı mitte olduğu gibi, bu çevrede erkekler arasındaki güç savaşımının nesnesidir. Günümüzde kadın çalışmaları alanında yapılan araştırmalar hem geleneksel toplumlarda hem de modern ve modern sonrası yaşama biçimlerinde kadınlara uygulanan negatif ayrımcılığın halen çözümlenemediğini, aksine kadının modern üretim ilişkilerine katılımıyla daha da çelişik bir hal aldığını göstermektedir. Mitin ve ilgili oyunun, yarışmacı erkek tarafından elde edilmesini zorunlu gördüğü kadın güzelliği üzerine kurduğu çatışma, geleneksel yaşama biçiminde kadına ev içinde tanımlanan geleneksel rol dayatılmasıyla ya da çağdaş iş yaşamında yetenekleriyle erkeğin rakibi haline gelen kadının alt edilmesi zorunluluğuyla örtüşmektedir. Bu makalenin tezi, tam da bu noktada, Molière'in *Amphitryon* oyununun bir tiyatrodaki sahnelenmek üzere repertuvara alınmasında, günümüzde "kadın olmak" perspektifinden oyun seçicinin tarihsel misyonu üzerinde okuru birlikte düşünmeye davet eden bir dramaturji değerlendirmesi yapmaktır.

Üç yüz yıl önce yaşamış dünya sahnelerinde sayısız kez oyunları temsil edilmiş büyük bir yazarın bütün külliyatı her çağda, her zaman ve zeminde tartışmasız sahnelenme onayını da almış olabilir mi? Bazı incelemecilere göre traji-komedy kimilerine göre komedi olan Molière'in *Amphitryon* oyunu; mitolojik kökleri, tarihsel bağlamı, yazıldığı dönemin toplumsal ve kültürel gerçekliği içindeki yeri; olay örgüsü, oyundaki "kadın varoluşu" nun çağdaş yaşamdaki karşılığını incelemek üzere örnek oyun seçilmiştir.

Alkmene Miti ve Oyun Uyarlamaları

Molière'in 1673 yılında sona eren yaşamının son yıllarında, büyük komedilerinden *Cimri* ile aynı yıl, 1668' de yazdığı bilinen *Amphitryon*'nun konusunu Antik Yunan ve Roma mitolojisindeki Alkmene miti oluşturur. Mitteki öykü aslında ikiz kardeşler

Herakles ve Iphikles'in doğum biçimleri ve çocukların korunması gerektiği temi çevresinde gelişir. Homeros, Hesiodos, Pausanias, Ovidius gibi Yunan ve Roma şairlerinin de değindiği mitin Plautus ve Moliere tarafından işlenen bölümünün Yunan versiyonuna göre; güzel Alkmene Mykene kralının kızıdır. Bir kaza sonucunda babasını öldüren akrabası Amphitryon ile evlenir. Alkmene kocasını, kardeşlerini öldüren Taphoslu'lardan öç alması için savaşa gönderir. Amphitryon savaştayken Zeus onun kılığına girer ve eve gelir, Gece'nin de yardımıyla uykulu bir haldeyken Alkmene ile üç gün boyunca birlikte olur, genç kadını hamile bırakır. Savaştan dönen Amphitryon sabaha karşı yatak odasına girer, Zeus evden ayrılmıştır. Uyku mahmuru Alkmene'nin kendisini coşkuyla karşılaması gerektiğini düşünür, ancak onun davranışlarından kuşulanır. Daha sonra aldatıldığını öğrenir, Alkmene'yi yakmak ister. Zeus odun yığınınca yağmur yağdırır, ateşi söndürür. Zeus, olayları ve kimliğini açıklar, Amphitryon' u ikna eder. Zaman geçer Alkmene iki gün üst üste doğum yapar. Önce Zeus'un oğlu Herakles' i, sonra Amphitryon' nun oğlu Iphikles'i doğurur. Amphitryon Herakles'i kendi öz oğlundan ayırmadan yetiştirir. Mitin Latin-Roma versiyonunda baş tanrı Zeus, Jupiter; tanrının habercisi Hermes Mercurius; gece tanrıçası Nyx, Nuit adını almışlardır.

Alkmene mitinin, aynı adla İ.Ö. 5. ve 4. Yüzyılda Aiskhylos, Euripides ve bazı daha az tanınmış yazarlarca yazıldığı, Sophokles'in ise mitin farklı bölümlerini "Amphitryon" adıyla yazdığı, Helenistik dönem şairi ve Roma'lı Accius tarafından da bu adla kaleme alındığı bilgisine sahibiz. Aynı kaynak, Euripides'in, diğer komedi yazarları gibi, miti ele alışında parodiye yaslandığı; Aritophanes'in çağdaşı iki yazar, Archippus "Amphitryon", Plato "Uzun Gece" (Long Night) adlı oyunlarında; Philemon "Gece" de, Rhinthon burlesk oyunu "Amphitryon" da öyküyü yine komedi türünde işledikleri, Shakespeare'in "Yanlışlıklar Komedyası" nda ise mitin bazı motiflerini kullandığı bilgisini vermektedir. (Harsh, 1967, s.338-339)

Roma dönemi Yeni Komedyası yazarı Plautus'un "Amphitryon" adlı oyunlaştırmadan başlayarak ise mitin öyküsü farklı dönemlerde oyun yazarlarının ilgi odağı olur. Alman şair Joannes Burmeister oyunu Herakles'in mitteki sıra dışı doğumunu İsa'nın gizemli doğumu ve yaşamına uyarlayarak yeni Latince'de yazar (1621). Oyun "Bakire Anne" (Mater-Virgo) adıyla yayınlanır. Bu versiyonda Amphitryon, Joseph (Yusuf); Alkmene, Bakire Meryem; Sozi, Gabriel (Cebail) kimliğine uyarlanmıştır. Mitin bu makalenin konusu olan versiyonunda Molière Plautus'tan etkilenir (1668). John Dryden

(1690), Henrich von Kleist miti “Amphitryon” adıyla (1807) kaleme alırlar. Mitin modern oyun versiyonları içinde ise Jean Giraudoux’nun “Amphitryon 38”i (1929); 2000 yılında ülkemizde Haldun Dormen’nin, doğrudan Plautus’un komedisinden etkilenerek yazıp sahnelediği “Amphitryon 2000” sayılabilir.

Molière-Amphitryon ve Gerçek Yaşamdaki İzdüşümü

Molière’in oyunu konusu bakımından Plautus’un oyunuyla hemen hemen aynıdır: Dillere destan bir güzelliği olan Alkmene Amphitryon ile evlenmiş, düğün gecesinden hemen sonra kocası savaşa gitmiştir. Alkmene’yi izleyen, güzelliğinden başı dönen Jupiter onu elde etmek için Amphitryon’ nun yokluğunu fırsat bilerek onun kılığına girer. Gece’nin yardımıyla uyuttuğu Alkmene ile birlikte olur. Yardımcısı Merkurius da Amphitryon’nun uşağı Sozi’nin kılığına girer. Efendisinin savaşı kazandığı haberini eve getiren Sozi Merkurius ile karşılaşır. Merkurius onu kendisinin Sozi olduğuna ikna eder. Sozi’ nin karısı Kleanthis’ i bile gerçek Sozi olduğuna inandırır. Amphitryon eve döndüğünde karısının kendisini aldattığı şüphesiyle dehşete kapılır. Jupiter herşeyi kendisinin yaptığını, karısının masum olduğunu, bir tanrının şerefine mazhar olduğunu düşünmesini, Alkmene’ nin kendisinden Herkül’ü doğuracağını söyleyerek gerçeği açıklar, Amphitryon’u yatıştırır.

Walter E. Forehand’a göre, Plautus ve Molière’in aynı adlı oyunlarında en temel fark oyunların Roma ve Fransız yaşama biçimlerini yansıtmasıdır. Plautus’un daha genel bir felsefeye öyküye yaklaşım fars özelliklerini öne çıkarmasına karşın, Molière öyküyü sosyal bir durum olarak değerlendirmiş, özelleştirdiği karakterlerle oyuna gülünçlemenin yanı sıra daha ciddi bir ton kazandırmıştır. (Forehand, 1974, s.204) Alkmene mitini ele alışları, dönem özellikleri, üslupları bakımından farklılıklar görülse de, her iki yazarın oyununda da oyunların özü, düşüncesi, tip-karakter tasarımları, kişiler arası ilişkilerin niteliği ve olay örgüsü bütünüyle erkek egemen bir dünyada kadın olarak var olmanın zorluğunun bütün görünüşlerini yansıtır. Hem Plautus’un hem de Molière’in “Amphitryon” nunda Alkmene bilmeden zina suçu işleyen bir kadın, Amphitryon ise bir *cucold*, aldatılmış erkek konumundadır. Hars’a göre bu durum - Menelaus’un Paris ile savaşırken karısı Helen’ nin Afrodit tarafından kaçırılarak Paris’in yatağına bırakılmasında olduğu gibi- özel bir konvansiyondur ve komedide ele alınması yasaktır. Plautus bu konuyu işler ama mitte Alkmene’nin suçsuzluğunun yarattığı ironiyi yumuşatarak kullanır. (Harsh,1967, s.340) Gece’ nin etkisiyle uyuşmuş

Alkmene gerçekten kendisine kurulan tuzağın farkında değildir. Kocasını Amphitryon'a karşı kendisini şöyle savunur:

ALKMENE: Ben sana uluların ulusu Zeus ile yüce temiz anamız Hera üzerine yemin ediyorum: senden başka hiçbir ölümlü vücudunu benim vücuduma yaklaştırmadı, bana değmedi.¹ (Plautus, 1943, s.60)

Molière'in oyununda ise bu ironik durum aslında yazarın yaşadığı dönemde 14. Louis ve saray çevresinin yaşama biçimine göndermeler içerir. Molière' in bütün oyunlarında *humorun* gerçek yaşamdan kaynakladığını, yazarın yapıtlarında yaşadığı toplumu, ilişkileri, gerçek insan portrelerini taşlama yoluyla eleştirdiği yüksek bir komedi anlayışına ve biçimine sahip olduğunu biliyoruz. Bu bağlamda Amphitryon'da kadın ve erkek kimliği, cinsler arası ilişkilerin betimlenişi, dönemin, özellikle saray çevresinin moral anlayışının elverdiği ölçüde ele alınmıştır.

Alkmene ve Markiz Madam de Montespan

Kral 14. Louis'nin evli kadınlarla evlilik dışı ilişkileri, bu ilişkiler sürerken saraya yerleşen, hem meşru eşleriyle hem kral ile çifte hayat süren kadınların kralın gözüne daha fazla girmek için gösterdikleri yarışmacı çaba dikkat çekicidir. Antonia Fraser'e göre Molière'in oyunundaki Alkmene, Louis' nin yaşamındaki metreslerinden Markiz Madam de Montespan (Françoise Athenais) ile örtüşür. (Fraser, 2008, s.no korumalı) Marki de Montespan ile 1663 de evlenen Françoise soylu bir aileden gelmektedir ve son derece güzel, zeki genç bir kadındır. Marki'den Marie Christine ve Louis Antoine adlı iki çocuk, Louis'den ise birlikte olduğu sürece boyunca yedi çocuk sahibi olmuştur. 13 yıl sarayda yaşayan Françoise-Athenais asıl kocası Marki de Montespan ile olan evliliğini de sürdürmüştür. Kimi kaynaklara göre kralı elinde tutmak için yaptırdığı söylenen kara büyüler, bu büyüler krala da uygulama girişimleri, sonuçta kralı zehirleyerek öldürme teşebbüsüyle tutuklanması (1679) ve hapisanede ölümüyle (1707) sonlanan bir hayat yaşamıştır. Skandal korkusuyla saray Athenais'yi resmen suçlamamıştır. Krala sadık bir yazar olarak Molière'in Alkmene karakteriyle Markiz de Montespan'ı, daha ilişkilerinin başlangıç yıllarında acımasız bir eleştiriyle oyununda özdeşleştirmiş olması, Fraser'in biyografik eserindeki Alkmene-Athenais tezinin

¹ N. Ataç, orijinali Roma-Latin olan metnin İngilizce'sinde, Jupiter'e atfen gördüğümüz "Ruler" sözcüğünü "Zeus", "Juno" yu yine Greek mitindeki karşılığıyla "Hera" olarak çevirmiştir.

doğruluğu ihtimalini güçlendirmektedir. Nitekim “Amphitryon” ilk kez 13 Ocak 1668’de Paris Kraliyet Tiyatrosu’nda (Theatre du Palais-Royal) sahnelendiğinde, saray çevrelerinde Jupiter’in Kral 14.Louis olduğuna ve oyunda kralın özel yaşamına göndermeler yapıldığına dair bir infial yaratmıştır. Buna karşın Louis döneminde oyun Tuileries sarayının bahçesinde Paskalya bayramında temsil edilmiş; daha sonra yirmi sekiz kez daha sahnelenmiştir. İlk sahnelenişinde Amphitryon’nun uşağı Sozi rolünü Molière oynamıştır.

Molière “Amphitryon” da 14. Louis’ nin mutlak yönetimindeki Fransa’ da soylular dünyasında günlük hayatın akışı içindeki erkek egemen, cinsiyetçi davranışların, evlilik kurumunun, kadının durumunun analizini yaparken adeta kral Louis ile özdeşleştirdiği Jupiter’ i tartışılmaz bir mertebede korur. Oyunda Tartuffe’ de, Mizantrop’da, Cimri’de görülen ahlak eleştirisinin sağlam vizörü görülmez. W. Doniger’in, Molière’in açıkça, Kleist’in daha kurnazca oyun metinlerinde Alkmene’nin masumiyetine kuşkulu yaklaştığı (Doniger, 1999, s.124) savından hareketle, belki de aşırı tutkulu bir kadın olarak bilinen Madam de Montespan’a duyduğu öfke yüzünden Molière, oyun sonunda hakkı, aslında en haksız olana, en moral dışı davranana teslim ederek gücü elinde bulunduran erkeğin, baş Tanrı Jupiter’in, meşru evlilik kurumuna karşı kural tanımaz, kendini her koşulda haklı gören tutumuna meşruiyet kazandırır. Ya da bu durum, “Devlet benim...” sözüyle ünlü Kral’ın, meşru evliliğiyle birlikte mağdur eşler dahil herkesin gözü önünde, sarayda gayri meşru ilişkilerini sürdürmesinin, yalnızca krala özgü bir özgürlüğün toplum içinde ön kabul oluşturmasıyla, kurumlaşmasıyla ilgilidir. Öte yandan Louis-Jupiter yalnızca meşru bir kocanın, Marki Montespan-Amphitryon’nun kocalık haklarını ve onurunu çiğnemekle kalmaz, kendi meşru karısının, Marie Theresa-Juno’nun da hakkını ve onurunu çiğner. Oyunda bu nedenle Jupiter dışında diğerlerine kalan çaresizlik ve suskudur. Gülünç olan her iki taraf arasındaki normal dışı durumların, davranış biçimlerinin, bunların söz düzeyinde savunulmasının abartılı çelişkisinden doğar. Oyunun sonunda gölgede kalan, erkekler arasındaki bu gülünç güç çelişkisi içinde arzu nesnesi olarak kullanılan ve üstelik hem kocası hem de baş tanrı tarafından hamile bırakılmış olan bir “kadın” nın, Alkmene’nin acıklı durumudur. Molière bu durumu kadın lehine çözmez. Aksine onu kurnazca, büyük bir başarıyla nesneleştirmiş olanı, mutlak gücü olan erkeği yüceltir, kutsar. Oyunu erkeklerin kendi arasındaki konuşmalarıyla sonlandırır.

Madam de Montespan'nın çok güzel, zeki ama son derece tutkulu bir kadın olması, başlangıçta saraya kraliçenin nedimesi olarak girmeye çabalaması, ilişkileri başladıktan sonra Kral'ın gözünden düşmemek, rakibelerini alt etmek için büyüye bile başvurması, sarayın kadınlar için ne denli güvensiz bir ortam olduğunun göstergeleri olarak da yorumlanabilir. Athenais de Montespan "Güneş Kral" ile temsil edilen Louis'nin ve o dönemin en güçlü saraylarından birinde güç savaşlarının yaşandığı acımasız bir çevre içinde var olmaya, ayakta kalmaya çalışır. Kumalık kurumunun irdelendiği Euripides'in "Medea"sı, Güngör Dilmen'nin "Kurban" ı anımsanırsa Athenais de Montespan' nın durumu tıpkı Alkmene' nin durumu gibi komik olmaktan çok trajiktir. Molière'in bir komedi yazarı olarak "Amphitryon" da normalize edilmiş bir durum içinde sahip olunması ve nesneleştirilmesi meşru kabul edilen kadın kimliğiyle Athenais'yi Alkmene ile özdeşleştirilmesi komik ironiyi ister istemez trajik olanın sınırında kararsız bırakır. Nitekim oyunun sonlarına doğru Alkmene'nin varlığı silikleşir, adeta sahneden çekilir. Oyunun, erkekler arasında devam etmesi erkek kimliğinin hükümlerinin görünüşüdür. Oyunun sonunda bir bulut içindeki Jupiter'in Amphitryon'a, kendisinden hamile kalan Alkmene'nin Herkül'ü doğuracağını, evinin onurlanacağını da haber veren söylevi, aldatılan eş Marki de Montespan'a ve saray çevresinde onun durumundaki kocalara söylenmiş gibidir. Ayrıca Fransa'da Kral'ın mutlak iktidarına bir güzellemedir:

JUPITER: (Bir bulut içinde)... Amphitryon... Sanırım artık kırık kalbinizi onarıp evinize tekrar barış ve huzur getirmeniz gerekir. Bütün yeryüzünün taptığı benim adım, böyle bir skandalla dünyaya yayılmış olabilir. Ancak Jupiter ile birşeyi paylaşmak onursuzluk değildir. Bu ancak kendini Tanrılar'ın hükümlerine rakip gören birinin bir görkemi paylaşması olabilir. Bana olan sevginizi söylememeniz için bir neden görmüyorum. Ben Tanrı'yım ve bu gibi işlerde en kiskanç olması gereken benim. Başka söze gerek yok, Alkmene sizindir. Tutkunuza sahip çıkmalı, onun kocası olduğunuz için sevinmelisiniz. Ölümsüz Jupiter bile onun size olan sadakatini zayıflatamadı, onun ateşli kalbi yalnızca sizindi.

SOZI: Senyör Jupiter acı hapi nasıl yaldızlayacağını bilir.

JUPITER: ... Sizin koruyucunuzum. Kaderinizi öyle çizeceğim ki, bütün dünyanın hayranlığını kazanacaksınız. Size bahsettiğim sözler abartılı gelse de bunlardan kuşku duymak suçtur. Jupiter'in sözleri kaderin kesin hükmüdür. (Bulutla birlikte kaybolur.)
(The Project Gutenberg Etext, Amphitryon, Act III. Scene X.)

Oyun Amphitryon' nun uşağı Sozi'nin sözleriyle sona erer. Bu son, ilk temsilde Sozi rolünü üstlenen Molière'in saray çevresine mesajı olarak da yorumlanabilir:

SOZI: Beyler, öğütlerime kulak verecek misiniz? ... Büyük Tanrı Jupiter, bize onur verdi. Onun bize yaptığı iyiliklerin eşi benzeri yoktur, biliyorsunuz. O, bize bereketle taçlandırılmış bir servet sunuyor; evimizde doğacak cesur çocukla bize mutluluk müjdeliyor, Bundan daha iyi ne olabilir. Fakat izin verin biz sözü yine de kısa keselim,

herkes sessizce evine çekilsin.
susmak.

Her zaman olduğu gibi, bu gibi işlerde en iyi şey

(The Project Gutenberg Etext, Amphitryon, Act III. Scene X.)

***Amphitryon*'da Eylem, Erkek ve Kadın Dünyası**

Amphitryon, 'oyun içinde oyun' (play-within-a play) dramaturji stratejisinin yapıyı ve eylem kurgusunu oluşturduğu, dış ve iç oyundan oluşur. Gülmece iç oyunun yarattığı komik durumlardan ve bunların sürekliliğinden doğar. Dış oyunda farsa özgü gülünçleme, durum, davranış ve anlar oyun imkanı sağlar.

Oyunda erkekler sekiz, kadınlar sadece üç rolle temsil edilirler. Dış oyun, Jupiter'in Gece tanrıçası ve haberci tanrı Merkurius' ün yardımıyla kurduğu tuzağı, hileyi ve aldatmayı içeren kılık-kimlik değiştirme oyunudur. İç oyun ise ev sakinlerinin (Alkmene, Amphitryon, uşak Sozi ve karısı Kleanthis'in) aldatılması sürecini içerir, tanrıların ölümlüler (ya da Kral'ın tebaası) üzerindeki mutlak hakimiyeti teması belirgin olarak öne çıkar. Diğer erkekler Amphitryon'nun arkadaşları, Tebai'li komutanlardır. Olayın aydınlatılmasında Amphitryon'a tanıklık etmek için gelen komutanlar ikiyüzlü bir komedyakorosu gibi, bazen ondan bazen de Jupiter'den yana görünürler. Bu yönleriyle dönemin Versailles sarayı çevresindeki erkek dünyasını yansıttıkları söylenebilir.

Oyun uzamında erkeklerin farklı biçimlerde arzularının nesnesi iki kadın (Alkmene-Kleanthis) ve onların çevresindeki dört erkek (Jupiter- Amphitryon, Merkurius-Sozi) vardır. Meşru kocalar ve sahte kocalar. (Burada Merkurius'un Sozi kılığında Kleanthis'e söz ve tavırlarıyla şiddet uyguladığını; ancak onu kocası sanan kadının talebine karşın, küçümsediği için onunla birlikte olmadığına değinmek gerekir.) Kadınlar acı çeker, kocalar karılarına, eski düzenlerine kavuşmak ister. Alkmene ve Kleanthis' in yazgısı aldatılan (biri seks diğeri kötüye kullanma ile) ve onurları zedelenen kadınlar olarak birbirine bağlıdır. Bu kader ortaklığı aralarındaki sınıf farkını ortadan kaldırır. Entrikacılar için amaç sadece eğlence, haz, rakibi küçük düşürme ve parlatılan, onaylanan gururdur. Bunun sınırı yoktur. Jupiter Amphitryon kılığında, Alkmene'den, kendisini kocası olduğu için sevmesinden farklı bir sevgiyle, sevgilisi gibi sevmesini isterken müthiş bir kurnazlıkla aslında Amphitryon'nun kimliğinden çıkmak ve kocasını gerçekten aldatan bir kadınla birlikte olmak ister ve bunu başarır.

Bir kadın olarak Gece tanrıça bile onun emrettiği şeyi yapmak üzere seferberdir. Gün ışığına yol vermeden Jupiter'in aileye kurduğu tuzağa yardım eder.

“Amphitryon” Molière'in dolantıyı, durumu öne çıkaran diğer komedyalarından, örneğin “Scapin'nin Dolapları” ndan farklıdır, güçlü biçimde özel olarak tasarlanmış yazılmış bir oyun olduğu duygusu uyandırmaktadır. Ele alınan konu, oyun sonunda engellerin ortadan kalkması, adaletin yerini bulması, dolantının çözülerek ayrı düşen sevenlerin kavuşması, olayların mutlu sona ermesi vb. gibi bir çözüme imkan vermez. Oyun sonunda olayın üzerinde çok fazla konuşulmaması ve susku tercih edilir. Çünkü oyundaki hakim adalet düşüncesi güçlü, statü sahibi olan erkeğin gücünün her koşulda kutsanması üzerine kuruludur. Bu da oyunun gerçekten 14. Louis' ye bir güzelleme olarak yazıldığı düşüncesini ve ilk oynandığı gece saray çevresinde bir skandal yarattığı görüşünü güçlendirmektedir.

Alkmene Mitinden Amphitryon'a , Günümüze

Oyunun temel aldığı mit ve çeşitli uyarlamaları üzerine çalışan araştırmacıların geneli kadın kimliğinin erkek kimliği, üstelik ölümsüz olmakla baştan hakkı teslim edilmiş güçlü erkek karşısındaki konumuna ve öykünün moral yönüne dikkat çekerler. Daha geniş planda, mitleri erkek ve kadın cinsleri ve ilişkileri bağlamında inceleyen araştırmacılar, bütün kahramanlık mitlerinin erkek cinsiyeti üzerine kurulu olduğunu; kadın mit kahramanlarının erkeğin gücünü vurgulamak için bir tür araç olduğunu vurgularlar.² Kadın çalışmaları alanındaki araştırmalar mitler ile günümüzdeki kadın kimliği arasındaki karşılaştırmalarda vaka takdimlerinden de yola çıkarlar. Mitin yaratıldığı ilk dönemde, adının neden oyun versiyonlarında olduğu gibi, Amphitryon değil de Alkmene olduğu bile tartışmaya konu olur. Doniger'e göre mit ve çeşitli versiyonlarında daha çok kocanın sorunundan söz edilse de asıl çelişki Alkmene' nin durumunda olduğundan “Alkmene motifi” öne çıkar; buna karşın Otto Rank erkeğin durumundaki çifte kimlikten yola çıkarak “Amphitryon motifi” ni öne çıkarır. (Doniger, 1999, s. 111) Bu bilgilerin ışığında hem erkek hem kadınlar tarafından içselleştirilmiş geleneksel, hiyerarşik düzenli feodal toplum yapısındaki cinsiyetçi eğilim ve

² Wendy Doniger, Hint ve Yunan mitlerinde cinsiyetler arası ilişkilerdeki benzerliği ortaya koyan ve Zeus-Alkmene-Amphitryon ilişkisine de yer verdiği “Splitting the Difference: Gender and Myth in Ancient Greece and India” başlıklı yapıtında, araştırmacılara göre çok derinlere dalarak, mitlerde ölümsüzlüğün kültürel yapılarına toplumsal ve bireysel yanıtlar aramıştır.

eylemlerin, modern ve modern sonrası toplumlarda biçim-nitelik değiştirse de, kadın cinsi üzerindeki tahakküm stratejilerinin ve yol açtığı sosyal, bedensel, psikolojik, moral yıkımın tarihsel-evrensel bir gerçeklik olarak sürdüğünü tespit edebiliriz.

Ülkemizde özellikle ataerkil kırsal kesim kültürünün taşıyıcısı toplumsal yapılarda işlenen ve namus ya da töre cinayetleri olarak literatüre giren kadın cinayetlerinin belirgin nedenlerinden biri cinsel kıskançlıklardır. Bu toplumsal yapılarda geleneksel eğilimler açısından kadının namusundan sorumlu olanların yakın çevresindeki erkekler (eş, baba, erkek kardeş vb.) olması, erkeğin şerefının kadının namusuyla tanımlanması bu cinayetlerin işlenmesinde öne çıkan temel etkindir. Ülkü H. İnci'nin "Türkiye'deki Namus Cinayetlerinin Dinamikleri Eylem Programı için Öneriler Sonuç Raporu" ndan aktardığına göre; "...Namusun kadınların bedeni üzerinden kurulması ve kadın cinselliğinin erkekler tarafından kontrolü, özellikle kadının zina yaptığının bilindiği durumlarda, insanların kafasında namus cinayetlerini bir anlamda meşrulaştırmaktadır.". (İnci, 2013, s.287) Öte yandan Ülkü aynı makalede medyada yer alan namus cinayetleri haberlerinde genel olarak neden-sonuç ilişkilerinin kurulmadığını, haberin ana olaya ve sonuca odaklandığını, bu nedenle de medyanın kadın üzerinde odaklanan şiddeti kışkırtıcı bir rol oynadığını sosyolojik bir analizle ortaya koymaktadır. O halde herşeyden önce bir iletişim sanatı olan tiyatro sanatı sahneden canlı olarak seslendiği topluma karşı en az medya kadar sorumluluk taşımaktadır. Molière'in "Amphitryon" oyununda evli bir kadının kendisi tarafından fark edilmeden de olsa güçlü bir yabancı erkek tarafından cinsel istismarı, kıskançlıktan çılgına dönen, karısına baskı uygulayan kocanın düzenin kurucusu ve yürütücüsünün tartışılmaz gücü karşısında çaresizce boyun eğişi ve bu durumun gülünçleme yoluyla normalize edilmesi; oyunun hangi çağda, hangi toplum yapısındaki seyirciye sunulacağı üzerinde düşünmeyi gerektirir. Medyanın namus cinayetlerinde şiddeti yeniden üretmesi kadar tiyatronun geleneksel eğilimleri içselleştirmiş bir toplumda cinayet nedeni olabilen moral bir olayı komik vizörden normalleştirilmesi, sorumluluğun farklı cephelerine, sosyal-moral çelişkinin boyutlarına işaret etmektedir.

SONUÇ

Sarayın himayesindeki Molière, "Amphitryon"da 14. Louis döneminde saray çevresinin yaşayış biçiminin bir eğretilmesini yapar. Oyunda gülünç olan Fransız yaşama

biçimindeki “humor” anlayışına uygundur. Moral kabuller kadını metalaştıran erkekler dünyasındaki güç- hiyerarşi ilişkileri ve statü öncelikleri üzerine kuruludur.

Molière, birçok yazarın ilgi odağı olan Alkmene miti ve özellikle Plautus’un aynı adlı oyunundan yola çıkarak yazdığı oyunda; erkek egemen toplumda, yöntemi komik-yaratıcı-zekice bulunmuş “sedasyon” (gece etkisiyle uyutma), söz oyunları ile “kandırma” ve “kılık değiştirme” ile koşulları hazırlanan kadına yönelen şiddet biçimlerinden biri olan “cinsel istismar” üzerinden komedi vizörünü kurmaktadır. İstismarı Merkurius’un ve Gece’ nin yardımıyla gerçekleştiren pagan tanrı Jupiter’dir. Alkmene ve Kleanthis, her iki kadın da meşru kocaları ve türlü biçimlerde istismar eden iki yabancı güçlü erkek arasında sahiplenmenin, gücün, cinsel arzunun, kolay yoldan iş halletme kurnazlığının nesnesi olarak kullanılır, aşağılanırlar. Her iki kadın da oyunun yazıldığı dönemin cinsiyetler arası eşitsizlik çi düşüncesi bağlamında dört erkek arasında kalırlar: Kendilerine meşru olarak sahip olanlar ile statü dolayısıyla evli kadınlara sahip olmanın ya da kocası rolünü oynamanın hak olduğunu düşünenler.

Cinsiyetçi yaklaşımların, tecavüz, cinayet başta olmak üzere, kadına yönelen şiddetin türlü biçimlerinin dikkat çekecek düzeyde arttığı, görünür olduğu bir dünyada yaşamaktayız. Molière gibi kült bir yazar tarafından kaleme alınmış olsa da günümüz gerçekliğinde sonuçları ağır, çözümü son derece güç bir sorun olan evli bir kadının cinsel istismarı üzerine çatışmasını kuran ve seyircinin gülmesi talebiyle yazılmış “Amphitryon” nu, komedinin naif bakışını referans vererek sahneleme düşüncesi günümüzde, -özellikle feodal kültür yapısını sürdüren toplumlarda- sosyal ve moral bakımdan üzerinde iyi düşünülmüş, sorumlu bir seçim olarak görünmemektedir. Bir rejisör tarafından farklı bir okumayla oyunun düşündürücü, trajik boyutu öne çıkarılsa da kadının cinsel istismarı konusu, özellikle ülkemizde bugün kadının maruz kaldığı cinsiyetçi şiddetle birlikte düşünüldüğünde komediden çok trajediye uygundur. Bu bağlamıyla tiyatrodaki repertuar oluştururken oyun seçicinin, toplumda kadın varoluşu, ayrımcılık, kadına yönelik şiddet biçimleri, cinsel istismar, olası sonuçları konusunda düşünsel-bilimsel bir perspektif kurması, bu perspektifi savunması, günümüzün popülist söylemleri arasında yerini alan ve yerli yersiz kullanılan “sansür” kavramı ile açıklanamayacak, değersizleştirilemeyecek kadar önemlidir. Alkmene’ nin uğradığı haksızlık, cinsiyetçi eğilimlerin daha da güçlenmesine katkı sunmamalı, her dönemde “her yerde meşrulaştırılmış mit” olmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Bentley, E. (1967). *The Playwright As Thinker*. Harcourt, Brace&World,Inc. New York.
- Erhat, A. (2008). *Mitoloji Sözlüğü*. Remzi Kitapevi. İstanbul.
- Forehand, W.E. (1974). *Adaptation and Comic Intent: Plautus' "Amphitruo" and Molière's "Amphitryon"*. Comparative Literature Studies. Vol. 11. No. 3. Penn University Press. Pennsylvania, USA
- Hesiodos. (1977). *Theogonia*. Hesiodos Eseri ve Kaynakları. (Çeviri: Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu). Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara.
- Plautus. (1943). *Amphitryon*. (Çeviri: Nurullah Ataç). Maarif Matbaası. İstanbul.

Elektronik Kaynaklar

- Doniger,W. (1999).*Splitting the Difference: Gender and Myth in Ancient Greece and India*. The University Chicago Press Amazon co.uk.
Erişim: 03.07.2016
<https://www.google.com.tr/search?hl=tr&tbo=p&tbm=bks&q=isbn:0226156400>
- Fraser,A. (2008). *Love and Louis XIV: The Women in the Life of the Sun King*. Hachette UK.
Erişim: 21.05.2016
https://books.google.com.tr/books?id=-CD7CBji2i8C&dq=louis+XIV+and+Amphitryon&hl=tr&source=gbs_navlinks_s
- Harsh,P.W. (1967). *A Handbook of Classical Drama*. Stanford University Press. California.
Erişim: 21.05.2016
<https://www.usu.edu/markdamen/ClasDram/playreviews/section4/plautus.pdf>
- İnci,Ü.H. (2013). *Basında Yer Alan Namus Cinayetlerinin Sosyolojik Analizi*. Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi. Cilt 2, Sayı 3. Karabük Üniversitesi e-dergisi.
Erişim: 03.07.2016 <http://kutaksam.karabuk.edu.tr/index.php/ilk/article/view/273/252>
- Pratto,F. Sidanius,J., Stallworth.L.M., Malle,B.F. (1994). *Social Dominance Orientation: A Personality Variable Predicting Social and Political Attitudes*. Journal of Personality and Social Psychology. Vol.67.No:4.American Psychological Association, Inc.
Erişim: 20.05.2016
https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/3207711/Sidanius_SocialDominanceOrientation.pdf?sequence=1

Sakallı-Uğurlu, N. (2003). *Cinsiyetçilik: Kadınlara ve Erkeklerle İlişkin Tutumlar ve Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Kuramı*. Türk Psikoloji Yazıları.

Erişim: 03.07.2016

<https://www.researchgate.net/publication>

267636096_Cinsiyetçilik_Kadınlar_ve_erkeklere_iliskin_tutumlar_ve_celisik_duygulu_c
insiyetçilik_Sexism_Attitudes_toward_women_and_men_and_ambivalent_sexism

The Project Gutenberg Etext. *Amphitryon*. (Alıntı çevirisi: Trel Ezici)

Erişim: 20.05.2016

<http://www.archive.org/stream/amphitryon02536gut/amphi10.txt>